

EUHARISTIJSKO SLAVLJE

EUHARISTIJSKA MOLITVA

(Nastavak)

b) Konkretni primjer

DRUGA EUHARISTIJSKA MOLITVA

Sve što je dosad rečeno trebalo bi pokazati na tekstovima. Bilo bi svakako zanimljivo barem ukratko pogledati sve tekstove novog misala, no to ovdje nije moguće i nužan je izbor. Izbor je pao na II. euharistijsku molitvu, i to zbog više razloga: taj se tekst danas najčešće upotrebljava i svakako spada među uspjelije. S druge strane, uspoređujući taj tekst s njegovim izvorom, s anafomom iz *Apostolske predaje*, jasno se vide prvotna jednostavnost euharistijske molitve i opredjeljenja sastavljača naših novih euharistijskih molitava.

Anafora Apostolske predaje³¹

1 (. . . *Neka biskup*),, *položujući ruke na prinos s cijelim prezbiterijem, zahvaljujući rekne:*

Gospodin s vama.

5 *I svi neka kažu: I s duhom tvojim.*

Gore srca.

Uzdizemo ih Gospodinu.

Zahvalimo Gospodinu.

Dostojno je i pravedno.

10

Zahvaljujemo ti, Bože

po ljubljenom sluzi tvome

15 Isusu Kristu, koga si nam poslao u

II. euharistijska molitva

Gospodin s vama.

I s duhom tvojim.

Gore srca.

Uzdizemo ih Gospodinu.

Zahvalimo Gospodinu Bogu našem.

Dostojno je i pravedno.

Uistinu je dostojno i pravedno,

pravo i spasonosno da ti

svagda i svagdje zahvaljujemo,

Oče sveti,

po tvom ljubljenom Sinu

Isusu Kristu,

31. Prijevod donosim prema kritičkom izdanju *La Tradition apostolique de saint Hippolyte, Essai de reconstitution* par Bernard Botte, Münster W. 1963. Nastojao sam da prijevod bude što doslovniji, a radi lakšeg uspoređivanja u tom sam pogledu mijenjao i prijevod II. euharistijske molitve.

posljednja vremena kao Spasitelja i
Otkupitelja i glasnika svoga nauma.
On je neodjeljiva tvoja Riječ,
20 po njemu si sve stvorio i njega si,
jer ti se tako svidjelo,
poslao s neba u krilo djevice;
on se, u utrobi nošen,
utjelovio i pokazao kao sin tvoj,
25 rođen iz Duha Svetoga i Djevice.

Vršeći tvoju volju
i stječući tebi sveti narod,
raširio je ruke kad je trpio,
30 da od trpljenja oslobodi
one koji su se u tebe uzdali.

35

I kad se imao predati na
dragovoljnu muku,
40 da uništi smrt i razbije
okove đavla, da zgazi pakao i
na svjetlo izvede pravednike,
da utvrdi granicu (pravilo?)
i objavi uskrsnuće,
45 uzimajući kruh tebi zahvali i
reče: Uzimajte, jedite, ovo je
moje tijelo koje će se za vas
razlomiti.
slično i čašu

50

govoreći: Ovo je moja krv
koja će se proliti za vas.
Kad ovo činite,
55 meni na spomen činite.

Spominjući se dakle
njegove smrti i uskrsnuća,
prinosimo ti
ovaj kruh i ovu čašu

Riječi tvojoj po kojoj si
sve stvorio. Njega si nam,

utjelovljena po Duhu Svetom i
rođena od Djevice
za Spasitelja i Otkupitelja poslao.
Vršeći tvoju volju
i stječući tebi sveti narod,
raširio je ruke kad je trpio,

da uništi smrt
i objavi uskrsnuće.
I stoga s anđelima i sa svima
svetima slavu tvoju naviještamo
uglas govoreći: Svet, svet. . .
Uistinu svet si. . .
Tebe zato molimo rosom Duha svoga. .
Kad se imao predati na
dragovoljnu muku,

uzimajući kruh tebi zahvali i
reče: **UZMITE I JEDITE OD OVOGA
SVI: OVO JE MOJE TIJELO KOJE
ĆE SE ZA VAS PREDATI.**
Slično, pošto je večerao,
uzimajući i čašu, ponovno ti je
zahvalio i dao učenicima svojim
govoreći: **UZMITE I PIJTE IZ NJE
SVI: OVO JE ČAŠA MOJE KRVI
NOVOGA I VJEČNOGA SAVEZA
KOJA ĆE SE PROLITI ZA VAS
I ZA SVE LJUDE NA
OTPUŠTENJE GRIJEHA.
OVO ČINITE MENI NA SPOMEN.**

Tajna vjere. . .
Spominjući se dakle
njegove smrti i uskrsnuća,
prinosimo ti, Gospodine,

60 i zahvaljujemo ti što si nas
učinio^{31a} dostojnima da stojimo
pred tobom i da ti služimo.
I molimo te

65 da pošalješ svoga Duha Svetoga
na prinos svete Crkve.
Sabirući ih u jedno,
podaj svima koji prime
od svetih (darova)
da se napune Duhom Svetim
na učvršćenje svoje vjere u istini,

70

da te hvalimo i slavimo

75 po sluzi tvome Isusu Kristu,
po kome slava i čast tebi, Ocu i
Sinu sa Svetim Duhom u tvojoj
svetoj Crkvi, sada i u vijeke
vjekova. Amen.

kruh života i čašu spasenja
i zahvaljujemo ti što si nas
učinio dostojnima da stojimo
pred tobom i da ti služimo.
I smjemo te molimo

da nas,
pričesnike Tijela i Krvi Kristove

Duh Sveti sabere u jedno.

Spomeni se, Gospodine, Crkve. . .

Spomeni se i naše braće. . .

Molimo te smiluj se svima nama. . .

PO KRISTU, I S KRISTOM, I U
KRISTU, TEBI BOGU OCU SVEMO-
GUĆEMU, SVAKA ČAST I SLAVA
U SVE VIJEKE VJEKOVA. AMEN.

Kratak komentar. obično se kaže da je tekst II. euharistijske molitve uzet iz *Apostolske predaje*, no i površnim pogledom može se utvrditi da promjene nisu neznatne; štoviše, preradbe su takve da se jedva može reći da je to ista anfora.

Anafora iz *Apostolske predaje* općenito se smatra svojevrsnim remek-djelom. Svjedok je prvobitnog sklada, jedinstvenosti i jednostavnosti euharistijske molitve. Nije sadržavala Svet pa joj je i to činilo strukturu jednostavnijom. No pogledajmo glavne razlike. To su u prvom redu dodaci koji mijenjaju strukturu: Svet, posvetna epikleza i zagovori.

Svet je ubačen na kraju zahvalnog dijela (dodani su kratki tekstovi koji ga omeđuju, r. 32-35 i 37), a zagovori su stavljani na sam završetak (r. 70-72). Posvetna epikleza ubačena je u *Postsanctus* (r. 37). Tu su i inače zazivi slična sadržaja. Ipak to je rješenje novo. Učinjeno je zbog katehetskih ali i drugih razloga. Pričesna epikleza (r. 64-68) ostala je na mjestu gdje i inače dolazi epikleza; u njoj se traži jedinstvo vjernika djelom Duha Svetoga, a onda slijede različiti zagovori. Što reći o tom razdvajanju epikleze? Ne može se reći da to nije skladno izvedeno, no epikleza je time ipak izgubila dio svoje snage: ne vidi se jano da isti Duh Sveti posvećuje darove i ujedinjuje one što primaju od tih posvećenih darova. Iako ni Hipolitova epikleza nije posve jasna, u njoj je to jedinstvo ipak dobro izraženo.

31a. Usp. E. MAZZA, *Le odierne preghiere*, 151.

Zagovori su vrlo kratki: za Crkvu, za pokojnike (najprije za „braću i sestre”, tj. za kršćane, a onda i za sve koji „preminuše u tvom smilovanju”) i za žive, za koje se traži da zajedno sa svetima budu dionici vječnoga života.

Ima još mnogo sitnijih promjena. Izraz „glasnika (anđela) svoga nauma” (r. 18) smatran je danas nerazumljivim te je izostavljen.³² Možda je bez razloga izostavljen izraz „i pokazao se kao Sin Tvoj” (r. 24) – vjerojatno zbog bojazni da se to shvati kao da je Riječ Božja utjelovljenjem postala Sin. Tekst je međutim jasan: Pokazala se kao Sin jer to jest.

Izraz u r. 22-25 samo je prerečen kraće i jednostavnije. Izostavljen je nejasni izraz *terminum figere* (r. 41), koji može značiti „nešto okončati, omeđiti” (možda pakao?) ili „dati pravilo za nešto” (možda za vjeru?).

Izostavljen je i izraz „u posljednja vremena” (r. 16) (ostatak je prebačen naprijed, u r. 26) i tako je nepotrebno uklonjen jedan eshatološki element.³³

Izveštaj o ustanovljenju nije preuzet iz Hipolitove anafore nego iz Rimskog kanona (uz neznatne izmjene) i isti je u svim euharistijskim molitvama sadašnjega rimskog misala. Anamneza je Hipolitova, poznata po jednostavnosti i arhaičnosti. (r. 57-59). Prikazanje je tijesno vezano za anamnezu: Spominjući se. . . prinosimo (dodani su neki izrazi: kruh *života* i čaša *spasjenja*) (r. 59). Na kraju ovog dijela nalazi se još jedna kratka zahvala, ovaj put za slavlje koje je u toku. „I zahvaljujemo ti što si nas učinio dostojnima da stojimo pred tobom i da ti služimo.” B. Botte prevodi: „. . . da ti služimo kao svećenici”, no neki, različito od njega, shvaćaju da se to odnosi na cijeli svećenički narod, a ne samo na biskupa i prezbitere. Usprkos autoritetu što ga u ovoj stvari ima Bernard Botte, čini se da ovdje pravo treba dati drugima.³⁴

Hipolitova doksologija, vrlo arhaična i jednostavna, zamijenjena je doksologijom Rimskog kanona (r. 74-78). Ponetko opravdano žali što je to učinjeno, jer Hipolitova doksologija sadrži jednu značajnu pojedinost: povezuje hvaljenje Boga, djelo Duha Svetoga i Crkvu, tj. zajednicu koja slavi euharistiju.

c) Ostale euharistijske molitve

Potrebno je barem kratko spomenuti i druge euharistijske molitve novog misala: Rimski kanon, druge dvije nove anafore te neke *ad experimentum*: dvije o pomirenju i tri za mise s djecom.

Rimski kanon. Seže barem u 370-te godine, a možda je i stariji. To je tekst koji je nesumnjivo najviše proučavan,³⁵ ali u kojem još nisu riješene sve nejasno-

32. Usp. tumačenje u E. MAZZA, *Le odierne preghiere*, 126, bilj. 14.

33. Usp. Isto, 127-128.

34. Usp. Isto, 151-152.

35. Usp. M. RIGHETTI, *Manuale III*, 242-275; C. VAGAGGINI, *Il canone romano*, u: RL 53/1966, 523-561; E. MAZZA, *Le odierne preghiere*, 73-121.

će. Na njima se međutim ne možemo zadržavati. Tekst je u svojoj osnovnoj strukturi ostao nepromijenjen od Grgura Velikog (kraj 6. stoljeća). Sve donedavno bio je jedina euharistijska molitva u rimskoj liturgiji, s malim promjenama i u ambrozijanskoj. U 8. stoljeću raširio se i po Galiji, gdje je dobio onaj glasoviti dodatak *pro quibus tibi offerimus: vel.* Između 9. i 11. stoljeća raširio se u cijeloj Latinskoj crkvi. Osnovna oznaka Rimskog kanona svima je poznata: svi hvalbeno-zahvalni elementi stavljani su u predslavlje, a sav ostatak protkan je žrtvenim obilježjem: veoma je naglašeno prinošenje žrtve i molitve da žrtva bude prihvaćena i da donese plodove.

Već je spomenuto zbog čega se nije htjelo dirati u tekst Rimskog kanona. Ipak su unesene neke lagane ali značajne promjene – uglavnom su posrijedi kasni dodaci (rubrike, znakovi križa, pokleci te mogućnost da se izostave pojedini „Po istom Kristu, Gospodinu našem. Amen“). Zatim je ostavljena mogućnost da se skrate dva dugačka nabranja svetaca. Napokon, *Quam oblationem* (Bože, blagoslovi) shvaćen je kao epikletska molitva te je, analogno odgovarajućim dijelovima novih euharistijskih molitava, tu uvedeno polaganje ruku.

Treća euharistijska molitva. Za razliku od Druge i Četvrte, ova euharistijska molitva nema vlastitog predslavlja i dobro pristaje uz svako. Tako se u praksi pokazalo da je II. euharistijska molitva pretežno za obične dane a ova za blagdane i nedjelje (druge se dvije gotovo ne upotrebljavaju).

Od svih novih euharistijskih molitava za ovu se s najviše prava može reći da je nova. Nadahnuta je istodobno na istočnim i na galsko-mozarapskim anaforama, a po strukturi se približava i antiohijskom i aleksandrijskom tipu, no ima i tipično rimskih elemenata.

Budući da se ne upuštamo u opširniji komentar, zadovoljit ćemo se kojom primjedbom uz hrvatski prijevod, i to samo uz izraze koji bi mogli otežati razumijevanje.

U epiklezi izraz *quae tibi sacrandae detulimus* (dosl. koje smo ti donijeli da ih posvetiš) preveden je s „koje ti donosimo za žrtveni prinos“. Latinski tekst očito aludira na pripremu darova: ondje se darovi ne prinose nego samo donose. Zato je i stavljeno prošlo vrijeme, što hrvatski prijevod zanemaruje.

U istom odlomku nalazimo izraz „koji nam je *povjerio* slaviti ova otajstva“. U latinskom je tekstu *mandatum*, nalog, zapovijed. Ovdje je taj nalog samo spomenut, a iza izvještaja o ustanovljenju bit će izričito izrečen: „Ovo činite meni na spomen.“

U anamnezi *memores* prevedeno je sa „slavimo spomen“, dok je *praestolantes*, također particip prezenta, preveden s „iščekujući“. Time se možda ponešto zamagljuje paralelizam vidljiv u latinskom tekstu: *Memores. . . praestolantes. . . offerimus*, Mi (koji se sjećamo. . . (koji) iščekujemo. . . prinosimo. Misao je ipak prepoznatljiva: „Naše iščekivanje konačnog dolaska jest samo slavljenje euharistijske žrtve: slaveći unaprijed se živi konačni Kristov događaj. Euharis-

tija je anticipacija i *prema tome* iščekivanje konačnog događaja.”³⁶ U istoj rečenici nalazimo još jedan particip prezenta: *gratias referentes*, što je prevedeno sa „zahvalno”. Tim je prijevodom tekst malo osiromašen jer se gubi veza između zahvaljivanja i prinošenja žrtve.

U odlomku što slijedi (pogledaj, Gospodine) dolazi jedna teža tema koju ostavljamo u obliku pitanja. U kojoj mjeri smijemo poistovjećivati žrtvu križa s njezinim sakramentom, euharistijom?

U prvoj rečenici zagovora („učinio nas Duh Sveti vječnim darom za tebe”) čini se da nije izražen sav smisao latinskog teksta (*Ipse nos tibi perficiat munus aeternum*). *Munus* ovdje znači žrtveni dar, žrtvu — moli se dakle da nas Duh Sveti učini trajnom žrtvom, trajnim prinosom. Riječ je o duhovnoj žrtvi, o trajnom žrtvenom stavu kršćanina, o njegovu duhovnom bogoštovlju (usp. Rim 12,1).

Na neprevedenu riječ *omni* (cum *omni* populo) u zagovoru za Crkvu upozorio je o. Martin Kirigin.^{36a} No ne bi se reklo da je i latinski tekst besprijekoran. U prevelikoj brižljivosti da se nabroji sve, stvorena je određena zbrka: „Crkvu svoju utvrđuj. . . zajedno s. . . papom. . ., biskupom I., sa zborom biskupa, sveukupnim svećenstvom i svim narodom što si ga sebi stekao.” Kako treba shvatiti ono „zajedno sa” (*cum*)? Da li eksplikativno „a to su”? U tom slučaju „sav narod što si ga sebi stekao” bili bi svi drugi članovi Crkve. No očito je da tako ne bi valjalo shvatiti jer bi papa, biskupi. . . bili izdvojeni iz tog „stečenog naroda”. Smisao bi morao biti taj da se najprije spominje cijela Crkva, zatim se spominju neki s posebnom odgovornošću u Crkvi i molba se na kraju opet vraća na svu Crkvu, na sav „stečeni (Božji) narod”. No to nije najspretnije rečeno.

S ovih nekoliko primjedbi htjelo se samo reći kako je za ispravno shvaćanje teksta potreban izvornik, a s druge strane uputiti na eventualnu reviziju prijevoda. Istina je da se već naš zadnji prijevod (1980) mogao okoristiti radom drugih, ali i od tada je o euharistiji mnogo napisano, što može pomoći njezinu boljem razumijevanju i, prema tome, još boljem prijevodu.

Za *Četvrtu euharistijsku molitvu* obično se kaže da je najsadržajnije, ali možda bi bilo točnije reći da je u njoj najviše sadržaja. U svakom slučaju, ako bi tko htio proučavati teologiju euharistijske molitve, najprikladnije bi bilo da to čini po ovoj.

Struktura je nešto drukčija od dviju drugih novih anafora. Cijela je molitva jedinstvena, s nerazdvojivim predslavljenjem. Zapravo i samo je predslavlje drukčije od drugih. Prevladavaju hvalbeni elementi, a zahvalni (što je karakteristika za predslavlje zapadnih liturgija) stavljeni su iza Sveta, a motivi zahvale veoma su iscrpno nabrojani — cijela povijest spasenja počevši od stvaranja (to iscrpno izlaganje povijesti spasenja glavna je osobina ove molitve). Prva epikleza traži posvetu darova i uvodi u izvještaj o ustanovljenju. Slijedi anamneza u užem smislu,

36. E. MAZZA, *Le odierne preghiere*, 176.

36a. M. KIRIGIN, „. . . i (sa) svim narodom. . .”, u. SB 24/1984, 4, 347-350.

koja preko prinosne molitve^{36b} prelazi u drugu epiklezu. Nakon zagovora dolazi završna doksologija, zajednička svim euharistijskim molitvama novog misala.

Preostaje nam još samo spomenuti neke tekstove ponuđene cijeloj Crkvi, koji su međutim još uvijek *ad experimentum* i ne ulaze u Rimski misal. To su dvije euharistijske molitve o pomirenju i tri za misu s djecom.³⁷ Biskupske konferencije, po odredbi Svetog zbora za bogoštovlje, mogu izabrati po jednu i zatražiti odobrenje da ih prevedu za svoje jezično područje. Nije mi poznato da je to učinjeno kod nas za euharistijske molitve o pomirenju, dok su za misu s djecom prevedene i za hrvatsko jezično područje odobrene sve tri predložene euharistijske molitve.³⁸ Pozitivni vid i jednih i drugih prvenstveno je u tome što stavljaju u odnos tekst anafore i konkretno ljudsko iskustvo i različitost zajednica.

2. Obredi euharistijske molitve

Na prethodnim stranicama govorilo se malo o problemu jedinstva euharistijske molitve. Ovdje će biti govora o nekim obredima, dijelom radi njihova razumijevanja a dijelom radi boljeg razumijevanja cjeline.³⁹

a) Polaganje ruku

Polaganje ruku za vrijeme euharistijske molitve prvi put je spomenuto u *Apostolskoj predaji*: biskup, zajedno sa svojim prezbiterijem, polaže ruke nad darove dok govori euharistijsku molitvu (usp. gl. 4). Općenito se smatra da je to epikletski znak iako o njemu ne nalazimo nikakva tumačenja. U svakom slučaju, nije epikletski u onom smislu kako mi to shvaćamo danas ili u značenju epikleze kako se razvila od 4. stoljeća.

Poslije te vijesti s početka 3. stoljeća sudbina tog znaka posve je nepoznata. Možda je potpuno iščeznuo od trenutka kada predsjedatelj uzima u ruke kruh i čašu na riječi „uze kruh. . .” i „uze čašu. . .”⁴⁰

U Rimskom kanonu polaganje ruku ponovno se uvodi od 14. stoljeća a tek će s reformom Pija V. postati općenito u Latinskoj crkvi, ali ništa pouzdano ne znamo o njegovu značenju. Možda ono, kako misli Righetti,⁴¹ upućuje na pomir-

36b. U prinosnoj molitvi nalazimo jedan pomalo neobičan izraz: „Prinosimo ti njegovo Tijelo i Krv. . .” Sve dosadašnje molitve uvijek govore o kruhu i vinu.

37. Prvi put su ponuđene *ad experimentum* na tri godine (do kraja 1977), zatim je to produženo za iduće tri godine (do kraja 1980), da bi napokon bile odobrene na neodređeno vrijeme, „dok Apostolska Stolica drukčije ne odredi”.

38. Usp. Euharistijske molitve za mise s djecom, Zagreb, KS, 1977 (odobrila BKJ, potvrdio Sveti zbor za bogoštovlje).

39. Ovo što slijedi prenosim sažeto (sa samo najnužnijom dokumentacijom) prema izvratku iz disertacije (v. bilj. 25), str. 123-152.

40. Usp. Isto, 134-139.

41. Usp. M. RIGHETTI, *Manuale III*, 431 i d.

beni vid euharistije: tom bi gestom Krist bio označen kao žrtva. Ali, po sebi, to je polaganje ruku moglo biti shvaćeno, kako misli Jungmann,⁴² kao pokazna gesta, slično kao neki znakovi križa u kontekstu gdje se spominje žrtva.

U novom misalu polaganje ruku prati epikletska molitva i to upućuje na epikletsko značenje, no to se nigdje izričito ne kaže.

Jedno drugo polaganje, ovaj puta samo jedne ruke i predviđeno samo za koncelebrante, još je manje jasno. Liturgičari se općenito slažu da je posrijedi epikletski znak,⁴³ premda misal ni ovaj put nema ni jedne riječi o njegovu značenju. Ali za praksu se može reći barem ovo: Znak je ostavljen na volju koncelebrantima, ali je općenito prihvaćen i gdje je više koncelebranata, pretpostavlja se da će ga svi izvoditi. A što se tiče samog oblika, tu je misal jasan: ruka se *polože* (dlan okrenut prema dolje)⁴⁴ za vrijeme izgovaranja Isusovih riječi, dakle već od „uzmite i jedite. . .”, „uzmite i pijte. . .”, a ne tek na „ovo je. . .”.

b) Znakovi križa

U Rimskom su se kanonu već od 7/8. stoljeća pojavili mnogi znakovi križa, s različitim značenjima. Nesumnjivo je najstariji onaj u *Te igitur*, a imao je značenje blagoslova. U najnovijoj liturgijskoj obnovi taj je, uz onaj što ga na sebi čine svećenici u *Supplices te rogamus*, jedini zadržan. Očito, nije se htjelo da mnoštvo znakova križa iščezne bez traga (u prethodnom ih je misalu bilo čak 26). Tome zadržanom vidjelo se najprikladnije mjesto u *Te igitur*. Taj je znak križa prešao i u nove euharistijske molitve, i to na kraju epikleze, gdje predsjedatelj prekida polaganje ruku i čini znak križa nad darovima. Time se umanjuje vrijednost prvom znaku, a ni ovaj drugi nije baš na pravome mjestu.

Drugi znak križa, onaj u *Supplices te rogamus* (Ponizno te molimo) na riječi „svakim nebeskim blagoslovom i milošću”, nije drugo doli ostatak srednjovjekovnog mentaliteta koji ga je i uveo. Isto treba reći i za naklon za vrijeme ove molitve. Istina je da naklon i sklopljene ruke upućuju na prošnju poniznu i punu pouzdanja, ali predsjedatelj ovdje ne nastupa kao privatna osoba nego kao predstavnik okupljene zajednice. Zato bi bio prirodniji stav kao i u drugim analognim molitvama: stajati uspravno i raširenih ruku.

42. Usp. J.A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia II*, 113 i d.

43. Za pregled rasprava i tumačenja usp. P. BAŠIĆ, Pružanje ruke koncelebranata: indikativni ili epikletski znak?, u: SB 22/1982, 3-4, 328-333; za kritičke primjedbe: ISTI, *La Preghiera eucaristica* 126-129.

44. Obrazloženje u: P. BAŠIĆ, Pružanje ruke, 328.

c) Rubrike izvještaja o ustanovljenju

U vrijeme najnovije liturgijske obnove sve više se umjesto „riječi pretvorbe” upotrebljavao naziv „izvještaj o ustanovljenju”. Ovaj zadnji ništa ne niječe, dok onaj prvi probuđuje stare raspre i otežava nove pomake u otkrivanju jedinstvenosti i važnosti cijele euharistijske molitve. Ipak taj novi govor uznemirivao je neke krugove te je Pavao VI. osjetio potrebu da intervenira: „U svim euharistijskim molitvama neka prije pretvorbe bude rubrika koja će podsjetiti svećenika da se riječi pretvorbe ne smiju izgovarati 'ad modum narrationis' nego razgovijetno, kako to iziskuje njihova narav.”⁴⁵ Zato je i stavljena rubrika tog sadržaja. Ako se zanemare spomenute polemike, mogli bismo pitati je li takva napomena potrebna upravo ovdje i samo ovdje. Zna se da je euharistijska molitva sastavljena od mnogo književnih vrsta i da bi način izgovaranja trebalo učiti za svaku a ne samo za ovu.

Još je manje opravdana rubrika unutar samog izvještaja: „Malo se nagne.” To je, očito, ostatak stare rubrike koja je nalagala da se Isusove riječi izgovaraju „nad hostijom, i zajedno nad svima ako ih se više posvećuje” i „nad kaležom”. Ponetko još naglašeno slijedi staru rubriku, što nije baš previše estetski a može upućivati na magijsko poimanje Isusovih riječi.

U Rimskom je kanonu ostao još jedan znak iz prethodnog misala. Prije riječi „podigne oči prema nebu” rubrika kaže: „Podigne oči.” Prije je bilo „Podigne oči prema nebu”; prije je predsjedatelj na riječi *tibi gratias agens* morao nakloniti glavu a na *benedixit* učiniti znak križa nad kruhom. Ta su dva posljednja znaka opravdano izostavljena, dok je prvi, podizanje očiju, zadržan. Nije jasno zbog kojeg razloga, jer podrijetlo je svih triju isto. prijevod Isusovih čina u znakovne kretnje, međutim prijevod vrlo netočan. Štoviše, događa se da ponetko samoinicijativno prevodi i druge Isusove čine: na riječ „razlomi” razlomi kruh, a ponetko čak i riječi „i dade učenicima svojim” prevodi u znakovnu kretnju: na riječ „dade” izvodi s kruhom i kaležom neke pokrete, valjda u znak „dijeljenja”. Sve je to nepotrebno mehaničko oponašanje Isusovih čina, još dakako i na krivu mjestu.

Još nešto valja ovdje spomenuti: jedinstvenost izvještaja o ustanovljenju u svim euharistijskim molitvama novog misala. Ta jedinstvenost motivirana je pastoralnim i praktičnim razlozima,⁴⁶ ali teško je vjerovati da je samo to.

Obred koji okružuje izvještaj o ustanovljenju znatno pridonosi izdvajanju Isusovih riječi iz cjeline euharistijske molitve. Obred je još uvijek svečan i znatan: dvostruko „podizanje”, poklek i anamnetski poklik. Sva tri ta elementa mogu se promatrati pod dvostrukim vidom: ukoliko usredotočuju pažnju na određen

45. Navedeno u: A. BUGNINI, *La riforma liturgica* 364, br. 4.

46. „Ali, radi pastoralnih razloga i radi lakšeg odvijanja koncelebracije, naredismo da Gospodinove riječi budu u svakom obrascu kanona potpuno iste” (Pavao VI, Apostolska konstitucija, Rimski misal, str. 9).

trenutak, trenutak pretvorbe i s druge strane ukoliko predstavljaju promjenu upravljenosti: u sredini molitve koja je sva teocentrična odjednom se pojavljuju kristocentrični elementi.

„*Podizanje*”. Povijest obreda podizanja složenija je nego se obično misli. Podrijetlo mu je nesumnjivo u težnji za određenom dramtizacijom, gdje se pojedini elementi spomenuti u izvještaju o ustanovljenju prate simboličkim govorom, kao na primjer: *uze; zahvali; blagoslovi; dade svojim učenicima*. . . Liturgijski tekstovi ponešto su dodavali biblijskim izvještajima. Tako umjesto „uze kruh” negdje dolazi „podiže kruh”. To podizanje s vremenom dobiva žrtveno obilježje, npr. u liturgiji sv. Bazilija, gdje se izričito kaže: „Uze kruh i kao žrtvu prinese ga Ocu.” Na Zapad takvo tumačenje dolazi nešto kasnije. Amalarije u vezi s „uze kruh” prvi govori o podizanju: *Hic eam (oblatam) elevat*. I u narednim stoljećima ta gesta ima žrtveno obilježje. Međutim, na kraju 12. stoljeća zbiva se promjena. Željni da vide hostiju i da joj se klanjaju, vjernici bi to činili čim bi svećenik uzeo i podigao kruh. 1198. pariški biskup Eudes de Sully naređuje svećenicima da hostiju podignu tek nakon što izgovore riječi pretvorbe. Tom naredbom nesumnjivo želi pokazati neposrednu učinkovitost Isusovih riječi.⁴⁷ Time u ovom obredu nastaje značajna promjena: od geste podizanja u znak prinosa (upravljenost Bogu) nastaje znak pokazivanja (upravljenost vjernicima). Prethodni misal kao da je sadržavao oba ta elementa: „*Elevat in altum Hostiam et. . . populo reverenter ostendit adorandam*” (*Ritus servandus VIII, 5*). Da je bilo posrijedi samo pokazivanje narodu, vjerojatno bi se drukčije izrazilo.

Sadašnji misal ne govori o podizanju. Riječ je ipak, vjerojatno zabunom, ponegdje bila ostala u prvom latinskom izdanju iz 1970. (npr. IG 109, 174c i paral., 235e), ali je to u drugom izdanju (1975) ispravljeno, no ne i u hrvatskom (1980) gdje se još govori o podizanju (što vjerojatno nije namjerno ostavljeno). Tako možemo reći da je taj obred novog misala barem diskretniji nego u prethodnom. No ako ostavimo po strani sve one rasprave koje su danas izgubile aktualnost i ako shvatimo euharistijsku molitvu kao jedinstvenu cjelinu i naglašeno teocentričnu, možemo se pitati je li potrebno još uvijek prekidati obred pokazujući hostiju i kalež.

Poklek. O pokleku nakon pokazivanja hostije i kaleža mogu se reći iste primjedbe. Ovdje nas ne zanima ta gesta kao takva nego jedino kao znak klanjanja i ispovijedanja vjere u Kristovu prisutnost u euharistijskim prilikama, u točno određenu trenutku.

Cijela je euharistija ispovijest vjere, no to ipak ne oslobađa pojedinca osobne ispovijesti, na vidljiv način. Takvih načina bilo je mnogo i uglavnom se nalaze na dva mjesta: oko pretvorbe i u obredima pričesti. Sasvim je jasno da su obredi pričesti za to prikladnije mjesto. Tu se uspostavlja prisniji odnos pričesnika s Kristom, a tako se istodobno umanjuje opasnost da se prekine naravni tijek euharis-

47. Usp. P. BAŠIĆ, *La Preghiera eucaristica*, 134-137.

tijske molitve koja je sva jedinstven čin, u kojoj se isprepliću hvala, zahvaljivanje i prošnje upravljene Ocu po Kristu u Duhu Svetom i gdje ne dolazi u prvi plan klanjanje Kristovu Tijelu i Krvi.

Slično se može reći i za preporuku da vjernici u to vrijeme kleknu. To je vjerojatno da se sačuva kontinuitet s prethodnim misalom. Jer ako se pravilno vrednuje stajanje, ako ništa drugo ono barem nije manje izraz poštovanja nego klečanje. Stajanje je prirodan molitveni stav i kod Židova i kod prvih kršćana, posebno prikladan za svečanu molitvu kakva je euharistijska. Zatim je i žrtveni stav: žrtve se prinose stojeći. Oko euharistijske žrtve ujedinjuje se cijela zajednica — zato Rimski kanon vjernike naziva *circumstantes* i tako doziva u pamet staru praksu kada je cijela zajednica bila okupljena oko oltara, kada nitko nije ostajao klečati u dnu crkve, zaduben u svoju „osobnu” molitvu. Ipak, u novim odredbama nisu se htjele uvoditi promjene koje bi koga mogle zbuniti. U svakom slučaju vrlo je neprikladno da vjernici ostanu klečati tijekom cijele euharistijske molitve.

Anamnetski poklik. I ovaj poklik ovdje nas zanima samo kao dio cjeline. I odmah se zapaža da je on na neki način izdvojen, da se ne uklapa posve u euharistijsku molitvu koja je cijela upravljena Ocu, a ovdje iznenada poklik upravljen Kristu.⁴⁸ Pobožnosti naroda nesumnjivo je bliži poklik Kristu, osobito u ovom trenutku, no u tome i sličnim pojavama ne možemo ne vidjeti opasnost određenog pobožnjaštva koje se previše zanima za stvarnu prisutnost a premalo za žrtvu i predanost Ocu. S druge strane, tim se poklikom unosi određen prekid na važnu mjestu: Nakon Isusove zapovijedi „Ovo činite meni na spomen” očekivao bi se odmah odgovor: „Zato, Gospodine, spominjemo se smrti i uskrsnuća tvoga Sina. . .” Anamnetski poklik mogao bi doći nakon toga.^{48a}

d) Sudjelovanje naroda

Postoje dva različita oblika vidljivog i djelatnog sudjelovanja vjernika u euharistijskoj molitvi: držanjem tijela i poklicima. Postoji opasnost da se sudjelovanje vjernika svede na sporedne elemente pa je potrebno osmisliti sve što je već predviđeno i razmišljati o novim načinima sudjelovanja upravo u središnjem dijelu slavlja.

Držanje tijela. Liturgija nije samo mislena molitva nego je i zajednički čin koji se izražava riječima, znakovima i kretnjama. A budući da je zajednički čin, vanjsko držanje nije prepušteno spontanosti svakoga, nego je uređeno tako da može vidljivo izraziti zajedničke osjećaje. S druge strane, složenost vanjskog držanja trebalo bi izraziti jedinstvenost srca i nutarnjeg stava. Zato ne iznenađuje što i no-

48. U tom pogledu hrvatska liturgijska pjesmarica Pjevajte Gospodu pjesmu novu (Zagreb 1983) iznenađuje još više: jedna pjesma koja u misi s djecom zamjenjuje Svet upravljenu je Kristu (br. 292)! Neočekivano je uostalom što su ti dijelovi za misu s djecom i uključeni u službenu liturgijsku pjesmaricu.

48a. Tako je učinjeno u euharistijskim molitvama za misu s djecom.

vi misal donosi neke odredbe o držanju tijela i nekim kretnjama, kako za predsjedatelja tako i za narod.

Predsjedatelj (i svi koncelebranti) za vrijeme cijele euharistijske molitve stoji. To je sasvim prirodno za tako svečanu molitvu. S time je redovito povezan i stav raširenih ruku, danas pridržan svećenicima a u starini je to bio molitveni stav cijele zajednice.

Narod je dugo bio posve zanemaren, dok su kretnje svećenika postajale sve složenije i složenije. Toga razlikovanja nije bilo u početku. Najnovija liturgijska obnova želi pridati potrebnu važnost i sudjelovanju vjernika: ono bi moralo biti djelatno i jedinstveno. A jedinstvenost bi morala biti vidljiva među cijelom zajednicom, uključujući i predsjedatelja i druge službenike. Trebalo bi zato izbjegavati nepotrebna razdvajanja. Za vrijeme euharistijske molitve predviđeno je da vjernici stoje, kleknu jedino za vrijeme posvete. O tome se već govorilo.

Sudjelovanje poklicima. S uvođenjem anamnetskog poklika, broj intervenata zajednice u euharistijskoj molitvi povećan je na četiri: uvodni dijalog, Svet, anamnetski poklik i završni amen. U nekim krugovima osjeća se želja da se taj broj još poveća. Danas su ljudi manje spremni slušati duge monologe, osobito kad je tekst unaprijed poznat. S druge strane, narodni jezik probuđuje želju da tekst bude raznolikiji i da se poveća komunikativnost s njime. U tom je smislu nešumnjivo pozitivno što je novi misal uveo jedan nov poklik.

Uz već izrečene primjedbe, ovdje možemo dodati još jednu: predložena su tri teksta za poklik, no poziv je uvijek isti: „Tajna vjere.” Zapravo, latinski misal pretpostavlja redovitu upotrebu prvog poklika, ostali su stavljani u dodatak. Ne treba zbog toga previše žaliti jer prvi je i najsadržajniji. Jedino treba žaliti što za svaku euharistijsku molitvu nije stvoren poseban poklik — tada bi mogao biti bolje prilagođen kontekstu same euharistijske molitve.^{48b}

Druge mogućnosti? Nije potrebno posebno naglašavati da bi o novim poklicima trebalo razmišljati posebno za svaki tekst i da je teško uvesti nešto novo u već postojeću cjelinu. Nešto bi ipak bilo moguće u svim euharistijskim molitvama. Mogla bi se na primjer, osobito u manjim skupinama, ostaviti mogućnost pojedinačne zahvale. Predsjedatelj bi takav poziv mogao uputiti u uvodnom dijalogu a kasnije bi predslavljenjem ujediniio sve te zahvale i proširio ih na cijelu povijest spasenja.

Zaključnom amen opravdano se pridaje velika važnost. Njime zajednica pristaje ne samo uz završnu hvalu-doksologiju nego i uz cijelu euharistijsku molitvu. Taj se amen ipak, nakon dugog monologa, ne osjeća u svoj svojoj punini. U prošlosti su postojali različiti načini, i još uvijek se opravdano traže novi, da se taj završni amen pojača. Naprotiv, težnja nekih da cijelu zajednicu pridruže izgovaranju cijele završne doksologije nije opravdana ni povijesno ni teološki. Završna

48b. Pokušaj stvaranja takvih tekstova donosi P. BAŠIĆ, *La Preghiera eucaristica*, 144-147.

doksologija uvijek je pripadala predsjedateljskom dijelu, a s druge strane, protivnom bi se praksom završni amen kao pristajanje uz cijelu euharistijsku molitvu još više izgubio.

Strukturu euharistijske molitve ne bi narušilo nešto što već postoji u Rimskom kanonu, što bi međutim trebalo pravilno vrednovati. To su dvije stanke, jedna u spomenu živih, druga u spomenu pokojnih. Rubrika se odnosi na onoga tko govori molitvu: „Sklopi ruke i kratko se pomoli za onoga za koga kani moliti.” No zar ne bi bilo prikladno i vjernicima skrenuti pažnju na te kratke stanke (ili pak takve stanke uvesti i u druge molitve)? Moglo bi im se prije objasniti da oni stavljajući pred Boga (u tišini) svoje posebne nakane na vidljiviji način vrše svoje vjerničko svećeništvo i da njihovi zagovori u euharistijskoj molitvi imaju posebnu snagu. To bi njihovo svećeništvo bilo dobro izraženo u Rimskom kanonu kad bi se izbacio onaj galski dodatak *pro quibus tibi offerimus: vel* (što je i predlagano), koji pomalo izobličuje prvašnji tekst. Ostao bi vrlo znakovit tekst: Iza zajedničke molitve u tišini, predsjedatelj bi ujedinio sve nakane. „(Spomeni se) . . . i svih ovih što pred tobom stoje (*circumstantes*). Ti si spoznao njihovu vjernost i znaš im odanost; oni ti prinose ovu žrtvu hvale za sebe i za sve svoje. . .”

Nešto bi se moglo učiniti i u rasporedbi postojećeg teksta a da se ne naruše jedinstvo i predsjedateljska uloga u euharistijskoj molitvi. Tako bi se, recimo, u III. euharistijskoj molitvi druga epikleza mogla ovako razdvojiti:

(Predsjedatelj:) *Učinio nas Duh Sveti vječnim darom za tebe da zadobijemo baštinu s tvojim odabranicima: s blaženom Djevicom Bogorodicom Marijom, s blaženim apostolima tvojim i slavnim mučenicima i sa svima svetima.*

(Narod:) *Uzdamo se da će nam njihov zagovor kod tebe uvijek pomagati.*

Slično bi se moglo učiniti i u Rimskom kanonu (obrazac „U zajedništvu s cijelom Crkvom”), bez ikakve opasnosti da se umani i predsjedateljska uloga, a vjernici bi dobili jasniju ulogu u slavlju.

III. PROBLEMI NOVOG STVARALAŠTVA

Objavljivanjem novih euharistijskih molitava nisu riješene sve teškoće. U upotrebi novih euharistijskih molitava misal daje veliku slobodu (usp. IG 322), ali praksa pokazuje da su u upotrebi uglavnom dvije, Druga i Treća. Redovito pastoralni razlozi uvjetuju taj izbor. Tako se praktički može reći da za razliku od prethodnog misala koji je imao jednu sadašnji misal ima dvije euharistijske molitve. To je, kada je u pitanju narodni jezik, doista premalo. Zato se ne treba čuditi što je slobodno stvaranje novih euharistijskih molitava, koje je započelo prije objavljivanja ovih službenih, i dalje nastavljeno, a prevođenjem na druge jezike pojava je dobila još veći publicitet.⁴⁹ Da bi spriječile nered, pojedine biskupske

49. A. BUGNINI, *La riforma*, 457, bilj. 17.

konferencije predlažu tekstove i šalju ih u Rim na odobrenje.⁵⁰ Do 1975. Rim je odobrio 14 takvih euharistijskih molitava,⁵¹ a ostalo ih je i neodobrenih. Pojavi se svakako nastojalo pristupiti ozbiljno. Već 27. svibnja 1971. iz Zbora za bogoštovlje izlažu papi: „Problem se ne može zanemariti, jer stalno zauzima veće razmjere. Teško je reći koje je rješenje najbolje. Zasigurno, mnogi novonastali tekstovi odražavaju nepoznavanje rimskog misala i nedovoljnu teološku naobrazbu. Osim toga, problem valja ispitati sa svih strana, uzimajući u obzir zahtjeve i uzorke te pojave. . .” i zaključuju: „Ako to Sveti Otac dopušta, Zbor bi bio voljan sustavno prikupiti svu postojeću građu i ispitati je. . . tako da se imadne jasna slika problema i da se s njime mogne suočiti s više jasnoće i na čvrstoj osnovi.”⁵²

Nakon potrebnih pregovora osnovana je 17. rujna 1971. posebna istraživačka skupina koja je dobila zadatak da prouči stanje euharistijske molitve i moguća rješenja.⁵³ Spomenimo barem nešto iz rada te skupine. Radilo se po unaprijed utvrđenu programu i nakon obavljenog posla raspravljalo se o rezultatima na sastancima same te skupine ili na plenarnim sastancima u Sv. zboru za bogoštovlje. Evo nekih rezultata: Na pitanje „Prihvaća li se da, uzimajući u obzir razvoj i upotrebu euharistijskih molitava, mjerodavne vlasti učine štogod da se poveća broj euharistijskih molitava prema kriterijima što ih je predložila Sveta Stolica i dajući joj tekstove na odobrenje” jedanaest je odgovora potvrdnih, tri niječna i dva *iuxta modum*.⁵⁴ U izvještaju s plenarnog skupa, poslanom Državnom tajništvu, između ostalog se kaže: „Samo bi se u izvanrednim okolnostima, i to slučaj po slučaj, moralo dati biskupskim konferencijama, kada imaju osoblje i sredstva, ovlaštenje da pripreme koju novu euharistijsku molitvu. Konferencija prije mora zatražiti ovlaštenje, a zatim pripremiti tekst koji će morati proći strog ispit mjerodavnih organa Svete Stolice.”⁵⁵ Slično se kaže i u završnom dokumentu: „Ostaju četiri euharistijske molitve rimskog misala; nijedna druga ne može se upotrebljavati bez odobrenja i potvrde Apostolske Stolice. Biskupske konferencije i pojedini biskupi neka nastoje skloniti svećenika na disciplinu Crkve. Sveta Stolica, koja si pridržava sva prava u toj stvari, dat će u posebnim slučajevima ovlaštenje da se sastave i upotrebljavaju nove anafore i sama će sastaviti druge” (br. 6).⁵⁶

Narednih godina Zbor za bogoštovlje strogo je pazio da se poštuje sadržaj te Okružnice.⁵⁷

50. Usp. Isto, 458-459.

51. Eucharisties de tous pays, textes rassemblés et présentés par J. Evenou, Paris 1975.

52. Tekst u: A. BUGNINI, La riforma, 459.

53. Članovi su bili: E.J. Lengeling (relator), R. Kaszynski (tajnik), C. Braga, P. Coughlan, P. Farnés, J. Gelineau, P. Gy, J. Rotelle, D. Sartore, P.C. Vriens, J. Wagner. O radu te grupe usp. A. BUGNINI, La riforma, 460-466.

54. A. BUGNINI, La riforma, 464.

55. Isto, 465, br. 5.

56. Litterae circulares, tekst u Notitiae 9/1973, 193-200. Cijeli taj broj (84) posvećen je komentaru Okružnice i studijama o euharistijskoj molitvi.

57. O redosljedu traženja i odobrenja novih euharistijskih molitava usp. A. BUGNINI, La riforma, 469-479.

Mjerodavne vlasti ne potiču ali dopuštaju stvaranje novih tekstova, jasno uz potreban oprez. A novi su tekstovi potrebni ne toliko da im se poveća broj koliko da izniknu iz određene kulture, koju izražava jezik pojedinog naroda.

Govoreći o euharistijskoj molitvi, Grgur Veliki veli: „Prex quam scholasticus composuerat – molitva koju je sastavio skolastik.” „Naziv *scholasticus* davan je u to vrijeme pripadnicima društva pravnika, istodobno umjetnicima riječi i pera. Političar i pravnik morali su sastavljati svoje govore i obrane dotjeranim stilom, prema pravilima *kursa*, ritmičke proze. Stoga su osim prava i govorništva morali biti vješti stihu. Takvi su ljudi općenito bili u javnom životu. Među njima je netko bio i teolog, iako ih po svoj prilici najviše to nije bilo. Kristov 'nepoznati vojnik' kojemu dugujemo Rimski kanon mogao je dakle biti političar, 'laik', pravnik ili govornik s umjetničkim darom. Tko bi ga danas mogao nadomjestiti i darovati nam euharistijsku molitvu za misu?"⁵⁸

Molitve stvorene nakon II. vatikanskog sabora namijenjene su mnogo širem kulturnom krugu nego su to bile ijedne prije njih. Euharistijske molitve za misu s djecom prve su kojima je izvornik na nekom narodnom jeziku i to se po samom govoru prepoznaje. Smijemo li se nadati da će koja euharistijska molitva nastati i na hrvatskom jeziku?

58. Th. SCHNITZLER, *Il Canone Romano. Meditazione, annuncio e preghiera* (prijevod s njem.), Roma-Brescia 1968, 50-51.